

Lubomír Lupták: *(Ne)bezpečnost ako povolanie*

Brno: Doplněk 2017, 243 s.

Každá politicky organizovaná společnost se dříve či později dostane k úvahám, jakým hlavním hrozbám vlastně čelí a jakým způsobem se jim chce nejlépe bránit. Tyto otázky pak nejen určují obrannou – či dnes širěji bezpečnostní – politiku, ale také mnohé vypovídají o hodnotách a principech, na kterých daná společnost stojí a které chce respektovat. V prostředí postkomunistických zemí střední Evropy prošla bezpečnostní politika za posledních třicet let obrovským vývojem – od studenovělečnického pojetí obranné politiky diktované Sovětským svazem přes přijetí prodemokratického diskurzu a zájmů států Severoatlantické aliance (NATO) až po zapojení do „války proti terorismu“. Popisovat tyto změny jen skrz členství ve vojenských aliancích či oficiální formulace bezpečnostních doktrín je ale jen špičkou ledovce – mnohem zajímavější otázkou totiž je, jak politika bezpečnosti vůbec funguje v praxi a jak se propíjí do hodnotových a mocenských struktur společnosti.

Kniha plzeňského výzkumníka Lubomíra Luptáka nazvaná *(Ne)bezpečnost ako povolanie* se přesně k tomuto kriticky a sociologicky orientovanému typu zkoumání bezpečnosti hlásí. Na základě originálního etnografického výzkumu Lupták nabízí fascinující, mnohavrstevný a do jisté míry mrazivý pohled na svět takzvaných profesionálů (ne)bezpečnosti v postsocialistickém prostoru – svět bezpečnostních byrokratů, vysloužilých vojenských hodnostářů, analytiků i rádobý analytiků z různých think-tanků, svět, který propojuje „výskou politiku“ s každodenní praxí bezpečnosti, svět, ve kterém se tvoří a legitimizuje expertní znalost o hrozbách a o tom, jak se jim bránit.

Luptákova kniha se zaměřuje na profesní symboly a rituály na pozadí mocenských struktur státního aparátu a diskurzu

o terorismu, extremismu a dalších hrozbách. Honosné formality a vzletné formulace vizí o fungování vojenských aliancí a boji proti terorismu se setkávají s banalitou úřednické práce, charakterizované neustálou produkcí materiálů (tzv. hrozbo-textů) o tom, co jsou to ty klíčové bezpečnostní problémy, kterým čelíme. Rozšiřujícím se spektru témat, která jsou v různých úřednických a expertních materiálech označována jako hrozby, se ale v praxi téměř nikdo nevěnuje. Hrozbou je vše, nebo také nic. Alarmující scénáře o muslimské invazi do Evropy, prezentované na bezpečnostních konferencích provinčních univerzit, doplňuje směs neskrývaného sexismu, špatně skrývaného rasismu a masa laciných koženkových kufříků, do kterých tu a tam tajně zmizí nějaký chlebiček z konferenčního občerstvení. Vyprázdňený bezpečnostní diskurz si podává ruce s vyčpělým kariérismem hypotékami strhaných byrokratů a akademiků, kteří pod tlakem na produkci bezpečnostní znalosti hovoří, co jim jen popkulturní slina a předsudky přinesou na jazyk.

Jak lze uchopit a pochopit tento svět a jeho paradoxy? Lupták přináší a integruje širokou škálu teoretických konceptů a analytických nástrojů, které mu umožňují proniknout skrz nános povrchního diskurzu i prapodivných expertních praktik a vystavět komplexní argument o fungování pole „nebezpečnostní komunity“ v Česku a na Slovensku. Narozdíl od jiných zdatných pozorovatelů a analytiků má ale jednu výhodu – vlastní zkušenost s několikaletým působením v roli bezpečnostního experta na slovenském Ministerstvu obrany, kterou umně kriticky reflektuje a která dodává textu a celému výzkumu na určité naléhavosti, spojené se snahou pochopit zdroje osobních frustrací z praxe v tomto poli.

Význam Luptákovy knihy můžeme popsat minimálně ve třech rovinách. V první řadě jde o unikátní příspěvek do výzkumu politiky bezpečnosti v postsovětském prostoru. Luptákova studie, opírající se o te-

renní výzkum, vlastní reflektovanou zkušenost v poli, rozhovory s aktéry i textové zdroje, je zejména v kontextu postkomunistické střední Evropy skutečně ojedinělá a nabízí tak cenný vhled do fungování této komunity. V prostoru, ve kterém materiálně i habituálně stále čerpáme z bezpečnostního aparátu okupovaného člena Varšavské smlouvy a přitom naše bezpečnostní strategie kopíruje doktrínu NATO a jazyk našich nových západních spojenců, je nutné se ptát, jak se tyto zkušenosti mísí a do jakých praktik ústí? Jinými slovy, jak reálně vypadá ona společenská a politická transformace „z Východu na Západ“, kterou postkomunistické země procházejí?

Druhá rovina, do které lze Luptákovu knihu zasadit, je relativně nový proud výzkumu bezpečnostní expertízy, stavící na kritických přístupech k bezpečnostním studiím, politické sociologii a sociologii vědění a expertízy. Tento proud výzkumu se etabloval zejména v západní Evropě a Americe, ale objevují se též studie mapující bezpečnostní expertízu v zemích globálního Jihu či globální síť bezpečnostních expertů. Na čem staví bezpečnostní profesionálové svou profesionalitu? A čím se vyznačuje expertní znalost, na jakých předpokladech stojí a čím je legitimizována? Do těchto širších otázek, které zkoumají různí badatelé, lze zasadit právě i Luptákův výzkum.

V neposlední řadě je možné Luptákovu knihu číst jako příspěvek do teoreticko-metodologické diskuze v rámci kritických přístupů k výzkumu bezpečnosti. Podobně jako Didier Bigo a další autoři spojení zejména s tzv. mezinárodní politickou sociologií propojuje Lupták výzkum sekuritizace, který zkoumá proces diskurzivní konstrukce hrozeb ve společnosti, se sociologickým konceptem sociálního pole Pierra Bourdieu a konceptem governmentality Michela Foucaulta. Skrz tento robustní rámec analyzuje data získaná zejména prostřednictvím etnografie a rozhovorů s bezpečnostními byrokraty, experty a profesio-

nály a snaží se tak vysvětlit šíři a komplexitu jazyka hrozeb, které podle zkoumaných profesionálů číhají doslova na každém rohu. Luptákův teoretický aparát umožňuje prohlédnout techniky sekuritizace používané v daném poli a jejich podmíněnost motivací aktérů v získávání relevantního kapitálu. Uvádí mimo jiné nový a přínosný koncept „dramaturgie bezpečnostní každodennosti“.

Závěry svého výzkumu formuluje Lupták v duchu marxistické teorie a argumentuje, že v rámci neoliberální transformace postsovětského prostoru se klíčovým prostředkem k získání společenského kapitálu v poli bezpečnostní byrokracie stává schopnost emulace západního politického modelu. Ve spojitosti se skokovým přerodem v neregulovanou tržní ekonomiku se však v postkomunistické společnosti začínají objevovat problémy související s rostoucí příjmovou nerovností, omezenou sociální mobilitou a klesající důvěrou ve stát. Ve snaze tento model ochránit potřebují „vítězové“ kapitalistické transformace systém, který jim zaručí svobodu, ale zároveň utlumí hlas těch, kteří z nového systému vycházejí jako poražení. Prostředníkem k zajištění tohoto dvojího společenského metru má být státní aparát, který obnoví silovou byrokracii, paternalismus a represivní přístupy k nespokojeným částem společnosti a zároveň potvrdí demokratický a kapitalistický kurz země. Přebujelá sekuritizace širokého spektra témat a schopnost propojovat západní bezpečnostní diskurz – jako např. důraz na téma terorismu či manažersko-ekonomizující byrokratický jazyk – s „lokálními“ sociálními a politickými tématy – jako např. romskou otázkou – se stává konkrétním mechanismem legitimizujícím právě takový systém vládnutí.

Luptákův argument abstrahuje od zkoumaných mikroprocesů fungování bezpečnostní komunity na makrosociální úrovni a nabízí nový – a značně znepokojivý – pohled na roli profesionálů (ne)bezpečnosti v transformaci postkomunistických

společností. Takto kritická reflexe fungování bezpečnostní byrokracie je v českém i slovenském prostředí rozhodně potřeba. Díky tomu, že výstup výzkumu se soustřeďuje zejména na makrosociální jevy, je ale možné se ptát, jestli je toto vysvětlení kompletní, jestli lze dynamiku celého zkoumaného pole popsat pouze takto a jestli marxistické strukturálně-materialistické pojetí neopomíjí další důležité faktory a mechanismy, které určují povahu a fungování světa (ne)bezpečnostní komunity. Do jaké míry lze např. srovnávat českou a slovenskou bezpečnostní komunitu? Jakou roli hraje generační obměna a s ní související proměna typu znalosti a habitu, které si analytici a byrokraté přináší? A lze všechna sekuritizovaná témata (včetně těch vnitropolitických, jakož i mezinárodních) přiřadit do popsané logiky legitimizace patronizujícího politického systému, nebo jsou tam nějaké zásadní rozdíly? A pokud ano, proč a jak fungují jiné mechanismy? Jak se tato dynamika vyvíjí v čase, lze takto popsat vývoj dané komunity od pádu komunismu po dnešek? K těmto otázkám by bylo zajímavé se vrátit a nabídnout tak komplexnější vysvětlení.

Kniha je napsaná slovensky, vyšla v českém nakladatelství, věnuje se českému a slovenskému terénu a je relativně hodně náročná co do práce se sociologickými a politologickými koncepty. Kniha je tedy přirozeně určena pro české a slovenské odborníky se zájmem o kritické přístupy ke studiu bezpečnosti. Vzhledem k tématu knihy a autorovu originálnímu výzkumnému přístupu je ale možné se ptát, jestli by nedávalo více smysl knihu orientovat na širší publikum. Jednou z možností by bylo publikovat knihu v angličtině pro zahraniční publikum a celou studii zasadit do širšího poznání praxe sociopolitické transformace postkomunistických zemí střední Evropy. Druhá možnost by byla knihu orientovat jako populárně naučnou pro širší české a slovenské publikum, pro které by jistě bylo zajímavé poznat politiku bezpeč-

nosti zevnitř a seznámit se s autorovým postřehy. Tato varianta by též mohla být prostředkem k otevření širší společenské diskuse o fungování bezpečnostní byrokracie a její roli v legitimizaci represivních sociálních politik.

S tím souvisí i další kritická připomínka, a to že i v rámci standardů odborné literatury věnuje Luptákova kniha opravdu mnoho (téměř polovinu) prostoru představování teoretických konceptů. Konceptuální rámec je sice proložen konkrétními příklady z autorova výzkumu, ale čtenář neznalý Bourdieovy teorie sociálních polí či teorie sekuritizace může být trochu ztracen v množství pojmů a v tom, jakou hrají roli v hledání odpovědí na výzkumné otázky. Namísto teoretického důrazu by knihu z mého pohledu (i vzhledem k již diskutovanému problému publika) více obohatilo, kdyby poskytla detailnější, robustnější analýzu empirického materiálu, například včetně větší pozornosti věnované analýze zmiňovaných hrozbotextů a textových materiálů kolujících v komunitě profesionálů (ne)bezpečnosti.

Za zmínku stojí i stylistika textu. Jazyk Luptákovy knihy je bohatý, hravý, metaforický a ironický, což potvrzuje autorovu všímavost vůči světu kolem něj, ale i jeho schopnost odstupu od zkoumaných rituálů, procesů a aktérů. V kombinaci s teoretickou sofistikovaností práce se ale bohatost jazyka může místy stát překážkou k porozumění autorovu argumentu, kdy se obsah trochu ztrácí pod formou. Nejde ani o typické „akademické“ psaní, ani o „lehčí“, populární či populárně naučný text, ale o zvláštní kombinaci obojího, což na některé čtenáře může působit osvěžujícím dojmem, ale na jiné možná těžkopádně.

Kniha *(Ne)bezpečnosť ako povolanie* přináší svěží vítr do českého a slovenského výzkumu bezpečnosti a nabízí zajímavé čtení o vztahu postkomunistické společensko-politické transformace a politiky bezpečnosti. Díky bohaté zkušenosti autora se zkoumaným terénem i jeho kritickému

nadhledu lze tak knihu jednoznačně doporučit všem, kteří chtějí proniknout pod pokličku bezpečnostního „bizáru“ ve středoevropském barbariku.

Dagmar Rychnovská

Csaba Szaló: *Paměť míst. Kulturní sociologie vzpomínání*

Praha – Brno: Sociologické nakladatelství (SLON) / Masarykova univerzita 2017, 184 s.

Slovní spojení „paměť míst“, jež se objevuje v titulu knihy, je dvojsmyslné. Tato dvojsmyslnost hraje v celém textu důležitou roli. Na jedné straně vypovídá o místech jako o nositelích stop minulosti. Na straně druhé poukazuje na vliv, který mají vzpomínky na určitá místa při formování naší minulosti. (...) Paměť míst ukazuje na světy, které jsou pro nás definitivně uzavřené. Souběžně je však paměť míst neoddělitelná od lidské odhodlanosti prolomit ticho této uzavřenosti... (s. 12)

Ako je známe, v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch minulého storočia sa tematike miesta a priestoru (fenoménu miesta a priestoru) venovalo viac pozornosti nielen vo filozofii, ale aj v kultúrnych a sociálnych vedách, v rámci tzv. „spatial turn“, resp. „topologische Wende“. Nemôžno však tvrdiť, že uvedená problematika je v posledných rokoch v úzadí. Z oblasti kultúrnej sociológie možno uviesť napr. práce nemeckej profesorky Martiny Löw *Raumsoziologie* (Frankfurt am Main 2001) a *The Sociologie of Space – Materiality, Social Structures and Action* (New York 2016) ale napr. aj knihu Nicholasa Osbaldistona *Seeking Authenticity in Place, Culture and the Self. The Great Urban Escape* (New York 2012). Spomeňme tiež monografické číslo časopisu *Current Sociologie* s titulom *Spatial Sociologie: Relation Space after the Turn*, ktorého editorkou bola práve nemecká sociologička (*Current Sociologie*, 2017, 65 (4)).

Sociológ Csaba Szaló sa problematikou miesta zaoberá z hľadiska kultúrnej sociológie. Svoj prínos a vklad vidí v doplnení či obohatení kultúrno-sociologického poňatia zmysluplnosti fenomenologickým prístupom. Konkrétnejšie: zohľadňuje perspektívu existenciálnej fenomenológie, ktorá „zviditeľňuje kľúčovú rolu žité tělesnosti v ľudskej existenci“ (s. 13). Miesto, vlastné telo a svet sú prítomné ešte pred myslením a teoretickým (objektívnym) výkladom. Z pohľadu existenciálnej fenomenológie je človeku vždy vlastné povedomie tela, pričom povedomie vlastnej existencie môže mať chápať ako pred-objektívny pohľad, ako naše bytie-k-svetu, ktoré ale nie je „myšlenkovým aktom vedomí určeným vúlí“ (s. 19).

Prevzatím existenciálnej fenomenológie a jej prepojením s kultúrnou sociológiou, chce autor reagovať a prekonať redukcionizmus prítomný v sociálnom konštruktivizme a v kritickej sociológii P. Bourdieua. Oba prístupy síce tiež využívajú fenomenologické podnety, z pohľadu autora však dochádza v nich „k takovej sociologickej reinterpretácii fenomenologie, ktorá zásadne omezí jej prínos k porozumeniu našej vlastnej situácie na úkor výstavby explanačných teoretických modelů“ (s. 20). Následne je načrtnutá Bourdieuova teória.

Autor sa síce neodvoláva na existencionalistu Gabriela Marcela, no predsa marcelovsky uvažuje: „sme telom“ (s. 17), „vteleným subjektom“ (s. 18). Francúzsky existencionalista Gabriel Marcel používal výraz „vtelené“ resp. „inkarnované“ bytie. Byť vtelený podľa neho znamená objaviť sa ako telo, práve ako toto telo, s ktorým sa nemôžem úplne stotožniť a zároveň sa nemôžem od neho odlíšiť. „Odtešnenie“ nie je možné, je vylúčené samotnou mojou štruktúrou (*Od názoru k víře*. Praha: Vyšehrad 2004, s. 36–37). Keďže autor publikácie svoje úvahy opiera o fenomenológiu, bolo by vhodné odkázať aj na fenomenologický prístup J.-L. Marion, ktorý telo (a aj historickú udalosť) chápe ako saturované fenó-